

Sygn. akt II UK 339/11

WYROK
W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Dnia 22 maja 2012 r.

Sąd Najwyższy w składzie :

SSN Jerzy Kuźniar (przewodniczący)

SSN Zbigniew Korzeniowski

SSN Jolanta Strusińska-Żukowska (sprawozdawca)

w sprawie z wniosku A. A. i X.Y.

przeciwko Zakładowi Ubezpieczeń Społecznych Oddziałowi w B.

o składki,

po rozpoznaniu na rozprawie w Izbie Pracy, Ubezpieczeń Społecznych i Spraw Publicznych w dniu 22 maja 2012 r.,

skargi kasacyjnej wnioskodawców od wyroku Sądu Apelacyjnego

z dnia 21 września 2011 r.,

**uchyla zaskarżony wyrok i przekazuje sprawę Sądowi
Apelacyjnemu do ponownego rozpoznania i rozstrzygnięcia o
kosztach postępowania kasacyjnego.**

UZASADNIENIE

Sąd Apelacyjny – Sąd Pracy i Ubezpieczeń Społecznych wyrokiem z dnia 21 września 2011 r. oddalił apelacje A. A. i X.Y. od wyroku Sądu Okręgowego – Sądu Pracy i Ubezpieczeń Społecznych z dnia 18 stycznia 2011 r., którym oddalono ich odwołania od decyzji Zakładu Ubezpieczeń Społecznych Oddziału w B. z dnia 18 marca 2010 r., orzekającej że X.Y. posiada zaległości w płatności składek na: ubezpieczenia społeczne w wysokości 137.925,90 zł, ubezpieczenie zdrowotne w wysokości 23.604,17 zł, Fundusz Pracy i Fundusz Gwarantowanych Świadczeń Pracowniczych w wysokości 9.071,45 zł oraz z tytułu opłaty dodatkowej w kwocie 5.000 zł i w związku z tym organ ubezpieczeń społecznych skorzysta z zabezpieczenia hipotecznego na nieruchomości stanowiącej majątek wspólny dłużniczki i jej małżonka – A. A.

Sąd odwoławczy zaakceptował ustalenia faktyczne Sądu pierwszej instancji, zgodnie z którymi X.Y. prowadziła pozarolniczą działalność gospodarczą, pozostawiając niezapłacone składki na różne fundusze za okres od lutego 1999 r. do marca 2000 r. W dniu 29 czerwca 2002 r. odwołująca się wyszła za mąż za A. A. Organ ubezpieczeń społecznych ustalił, że małżonkowie nabyli własność nieruchomości położonej w miejscowości S., dla której księgę wieczystą nr KW [...]

proceedzi Sąd Rejonowy w S. Pozwoliło to Zakładowi Ubezpieczeń Społecznych skorzystać z możliwości przewidzianych przez art. 26 ust. 2, 3, 3a i 4 ustawy z dnia 13 października 1998 r. o systemie ubezpieczeń społecznych (jednolity tekst: Dz. U. z 2009 r. Nr 205, poz. 1585 ze zm.; dalej jako: „ustawa systemowa”), zgodnie z którymi wystawione przez ten organ dokumenty stwierdzające istnienie należności z tytułu składek oraz ich wysokość są podstawą do wpisu hipoteki do księgi wieczystej nieruchomości stanowiącej własność zobowiązanego. Dla zabezpieczenia tych należności organowi ubezpieczeń społecznych przysługuje hipoteka przymusowa na wszystkich nieruchomościach dłużnika, zaś przedmiotem hipoteki przymusowej może być, między innymi, nieruchomość stanowiąca przedmiot współwłasności łącznej dłużnika i jego małżonka.

Sąd Apelacyjny za trafną uznał również ocenę prawną zaprezentowaną przez Sąd pierwszej instancji, podnosząc że odpowiedzialność za długi mające charakter publicznoprawny jest regulowana przepisami szczególnymi i nie mają do niej zastosowania przepisy innych gałęzi prawa, zwłaszcza prawa cywilnego. Zgodnie z art. 26 ustawy z dnia 29 sierpnia 1997 r. – Ordynacja podatkowa (jednolity tekst: Dz. U. z 2005 r. Nr 8, poz. 60 ze zm.; dalej jako: „Ordynacja”), stosowanym do należności składkowych na podstawie odesłania zawartego w art. 31 ustawy systemowej, podatnik odpowiada całym swoim majątkiem za wynikające ze zobowiązań podatkowych podatki. Jeżeli zobowiązany pozostaje w związku małżeńskim to odpowiedzialność, o której mowa w art. 26 Ordynacji w związku z art. 31 ustawy systemowej, obejmuje nie tylko jego majątek odrębny, ale również majątek wspólny małżonków, o czym stanowi art. 29 § 1 Ordynacji w związku z art. 31 ustawy systemowej. Odpowiedzialność na gruncie prawa podatkowego dotyczy dwóch grup podmiotów. Do pierwszej zalicza się te podmioty, które odpowiadają za własne działania lub zaniechania. W tej grupie znajduje się X.Y. Drugą grupę tworzą natomiast podmioty, które ponoszą odpowiedzialność za tzw. cudzy dług. Za zobowiązanie płatnika składek odpowiada także jego małżonek. Odpowiedzialność ta powstaje z mocy prawa, ale ograniczona jest, jak to wynika z art. 29 § 1 Ordynacji w związku z art. 31 ustawy systemowej, do majątku wspólnego małżonków. Ma natomiast zastosowanie do wszystkich zobowiązań ciążących na płatniku, niezależnie od momentu powstania obowiązku składkowego, w tym również do tych należności, w zakresie których odpowiedzialność płatnika wystąpiła przed powstaniem małżeńskiej wspólności majątkowej. Innymi słowy, zawarcie związku małżeńskiego nie musi poprzedzać momentu powstania obowiązku lub zobowiązania składkowego, czyli pod względem chronologicznym może nastąpić także później. Za zaległości w opłacaniu składek odwołująca się odpowiada całym swoim majątkiem, a ponieważ pozostaje w związku małżeńskim, odpowiedzialność ta obejmuje jej majątek odrębny oraz majątek wspólny (zobowiązanej i jej małżonka). Wierzyciel uprawniony jest zatem do tego, aby prowadzić egzekucję z majątku wspólnego małżonków, pomimo że zobowiązanie dotyczy tylko jednego z małżonków. Choć bowiem wierzyciel nie może żądać zapłaty zobowiązania przez małżonka dłużnika, ten małżonek staje się faktycznie

współzobowiązany w tym sensie, że na etapie postępowania egzekucyjnego wierzyciel może sięgnąć także do jego majątku, który jest wspólnym majątkiem dorobkowym małżonków.

Skargi kasacyjne od wyroku Sądu Apelacyjnego wywiedli X.Y. i A. A., zarzucając naruszenie art. 29 § 1 Ordynacji w związku z art. 26 Ordynacji w związku z art. 31 i art. 32 ustawy systemowej i w związku z art. 26 ust. 3, ust. 3a pkt 2 i ust. 4 ustawy systemowej, przez błędną wykładnię, polegającą na przyjęciu, że odpowiedzialność za należności z tytułu składek obejmuje majątek wspólny małżonków, z których to małżonków jedno jest dłużnikiem zalegającym z opłatą należności z tytułu składek, także wówczas, gdy ta zaległa należność składkowa powstała przed powstaniem małżeńskiej wspólności ustawowej.

Skarżący wnieśli o uchylenie wyroku Sądu drugiej instancji i zmianę poprzedzającego go wyroku Sądu Okręgowego przez zmianę zaskarżonej decyzji i umorzenie postępowania, a także o zasądzenie na rzecz skarżących kosztów postępowania.

W uzasadnieniach skarg kasacyjnych podniesiono, między innymi, że Ordynacja nie definiuje pojęć wspólności ustawowej, majątku wspólnego, ani majątku osobistego, wobec czego należy w tym zakresie odwołać się do przepisów Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego. Zgodnie z art. 31 § 1 k.r.o., z chwilą zawarcia małżeństwa powstaje między małżonkami, z mocy ustawy, wspólność majątkowa, czyli wspólność ustawowa, obejmująca przedmioty majątkowe nabyte w czasie jej trwania przez oboje małżonków lub przez jedno z nich. Dla wspólności ustawowej małżeństwo ma zatem charakter konstytutywny. Z chwilą ukonstytuowania się wspólności ustawowej zmianie ulega również odpowiedzialność małżonków za zobowiązania. Wierzyciel obojga małżonków może żądać zaspokojenia także z majątku wspólnego. Jednakże, gdy dług powstał przed powstaniem wspólności ustawowej, wierzyciel może żądać zaspokojenia z majątku osobistego małżonka – dłużnika, a także z enumeratywnie wymienionych w przepisie art. 41 § 3 k.r.o. składowych majątku wspólnego. Przepis art. 29 § 1 Ordynacji *expressis verbis* nie odnosi się do problematyki zobowiązań powstałych przed zaistnieniem wspólności majątkowej, czyli nie zawiera odpowiednika regulacji zawartej w art. 41 § 3 k.r.o.,

co pozwala konkludować, że za zobowiązania powstałe wcześniej niż wspólność ustawowa podatnik odpowiada wyłącznie majątkiem osobistym.

Dzieje się tak również dlatego, że według art. 26 Ordynacji za wynikające ze zobowiązań podatkowych podatki podatnik odpowiada całym swoim majątkiem. Po powstaniu wspólności ustawowej „całym swoim majątkiem” danego podatnika jest wyłącznie jego majątek osobisty, gdyż majątek wspólny nie jest wyłącznie jego majątkiem. Ustawa odróżnia majątek osobisty podatnika od majątku wspólnego podatnika i jego małżonka. Oznacza to, że przepis art. 29 § 1 Ordynacji jedynie rozciąga odpowiedzialność podatnika na majątek wspólny. Ustawa nie uznaje natomiast majątku wspólnego za majątek podatnika. W takim razie majątek wspólny pozostaje poza zakresem pojęcia „cały majątek podatnika”, a do „całego majątku podatnika” wchodzi tylko te elementy, które stanowią jego majątek osobisty.

Skarżący zauważyli także, iż przepisy art. 29 § 1 w związku z art. 26 Ordynacji ograniczają prawo własności. Regulacje ograniczające prawo własności, zwłaszcza osoby trzeciej, z uwagi na treść art. 64 ust. 1 Konstytucji RP, powinny mieć charakter wyraźny, to jest *expressis verbis* wynikać z przepisu ustawy. W sytuacji braku takiego wyraźnego zapisu, który kreowałby odpowiedzialność małżonka podatnika majątkiem wspólnym za określone zobowiązania podatkowe, niedopuszczalne jest przyjmowanie tej odpowiedzialności w drodze wykładni.

W ocenie skarżących, trafność stanowiska, według którego za zobowiązania podatkowe powstałe przed zawarciem przez podatnika małżeństwa podatnik nie ponosi odpowiedzialności z majątku wspólnego, potwierdzają też inne regulacje Ordynacji, w tym art. 110 § 1 tej ustawy, stanowiący że rozwiedziony małżonek odpowiada tylko za zaległości z tytułu zobowiązań powstałych w czasie trwania wspólności majątkowej. Brak jest zaś jakichkolwiek podstaw, by surowiej czy gorzej traktować osoby pozostające w małżeństwie. Za tym, że wykładnia zaprezentowana w zaskarżonym wyroku jest nieprawidłowa przemawia również treść art. 306h § 1 pkt 3 Ordynacji, zgodnie z którym zarówno rozwiedziony małżonek, jak i małżonek pozostający we wspólności ustawowej, mogą otrzymać zaświadczenie o wysokości zaległości podatkowych małżonka – dłużnika powstałych w czasie trwania wspólności majątkowej. Z powyższego wynika

bowiem, że wolą ustawodawcy było ograniczenie odpowiedzialności z majątku wspólnego do zobowiązań powstałych w czasie trwania wspólności ustawowej. Tylko bowiem w takim zakresie odpowiedzialność ponosi małżonek rozwiedziony, a także tylko w takim zakresie małżonek pozostający we wspólności ustawowej może uzyskać bez zgody małżonka – dłużnika zaświadczenie o wysokości zaległości podatkowych. Zatem także odpowiedzialność majątkiem wspólnym małżonków nie obejmuje należności z tytułu składek powstałych wcześniej niż wspólność ustawowa.

Skarżący odwołali się też do przepisu art. 41 nieobowiązującej ustawy z dnia 19 grudnia 1980 r. o zobowiązaniach podatkowych (jednolity tekst: Dz. U. z 1993 r. Nr 108, poz. 486 ze zm.), według którego małżonek podatnika odpowiadał solidarnie z podatnikiem za jego zaległości podatkowe powstałe w czasie trwania małżeństwa. Zaległości podatkowe podlegały przy tym zaspokojeniu z majątku wspólnego. Według skarżących, choć Ordynacja zmodyfikowała zasady odpowiedzialności za zobowiązania podatkowe małżonka, wprowadzając zasadę odpowiedzialności podatnika za zobowiązania również majątkiem wspólnym, to jednak na zasadzie wykładni historycznej uzasadniona wydaje się interpretacja art. 29 § 1 Ordynacji w sposób zbliżony do regulacji zawartej w art. 41 ustawy o zobowiązaniach podatkowych.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Skargi kasacyjne odwołujących się są oparte na usprawiedliwionych podstawach.

Wskazać przede wszystkim należy, że zasadą jest ścisły związek między długiem a odpowiedzialnością, czego wyrazem jest treść art. 26 Ordynacji w związku z art. 31 ustawy systemowej, ustanawiająca odpowiedzialność płatnika całym jego majątkiem za składki wynikające ze zobowiązań składkowych. Zasada ta nie ma jednak charakteru bezwzględneho i w pewnych sytuacjach więź między długiem a odpowiedzialnością ulega rozluźnieniu. Dzieje się tak, między innymi, w przypadku dłużników pozostających w związku małżeńskim. Przepis art. 29 § 1 Ordynacji w związku z art. 31 ustawy systemowej przyjmuje bowiem, że

odpowiedzialność za wynikające ze zobowiązań składkowych składki osób pozostających w związku małżeńskim obejmuje majątek odrębny (osobisty według przepisów Kodeksu rodzinnego i opiekuńczego) płatnika oraz majątek wspólny małżonków. Współmałżonek odpowiadający za zaległość składkową małżonka nie może być więc utożsamiany z płatnikiem. Jego zobowiązanie wynika z długu małżonka – płatnika i ograniczone jest do odpowiedzialności z majątku wspólnego. Domniemanie istnienia majątku wspólnego stwarza *ex lege* dopiero zawarcie małżeństwa (art. 31 § 1 k.r.o.). Z tą też chwilą powstaje odpowiedzialność *ex lege* z art. 29 § 1 Ordynacji w związku z art. 31 ustawy systemowej, z czego wynika, że nie może dotyczyć zobowiązań powstałych wcześniej. Nie ma bowiem możliwości ustanowienia odpowiedzialności za zobowiązanie z tych składników majątku, które faktycznie w momencie powstania tego zobowiązania nie istnieją. Powstanie tego obowiązku pod względem chronologicznym musi być więc wtórne do aktu zawarcia małżeństwa. To, że art. 29 § 1 Ordynacji w związku z art. 31 ustawy systemowej nie dotyczy odpowiedzialności za zaległości jednego z małżonków sprzed zawarcia małżeństwa, potwierdza także treść jego § 2, bowiem żaden z przypadków braku skutków prawnych ograniczenia, zniesienia, wyłączenia lub ustania wspólności majątkowej nie odnosi się do zobowiązań powstałych przed zawarciem związku małżeńskiego.

Wnioski płynące z wykładni gramatycznej analizowanego przepisu wzmacniają wszystkie pozostałe rodzaje wykładni. Jedynym uzasadnieniem dla regulacji ustanawiającej, jak wskazano, nie odpowiedzialność jednego z małżonków za długi drugiego, lecz odpowiedzialność dłużnika za jego zobowiązania publicznoprawne z majątku wspólnego, jest bez wątpienia to, że nieuregulowane w czasie trwania małżeństwa zobowiązania powiększają faktycznie majątek wspólny i stąd też z tego majątku mogą być egzekwowane. Potwierdza to treść art. 110 § 1 Ordynacji w związku z art. 31 ustawy systemowej, według którego rozwiedziony małżonek płatnika odpowiada całym swoim majątkiem solidarnie z byłym małżonkiem za zaległości składkowe z tytułu zobowiązań powstałych w czasie trwania wspólności majątkowej, jednakże tylko do wysokości wartości przypadającego mu udziału w majątku wspólnym. Przepis ten stosuje się odpowiednio również w razie unieważnienia małżeństwa lub separacji (art. 110 § 3

Ordynacji). Biorąc pod uwagę przytoczone powyżej zasady odpowiedzialności małżonków rozwiedzionych za zobowiązania publicznoprawne, zgodzić należy się przy tym ze skarżącymi, że skoro małżonek rozwiedziony odpowiada wyłącznie za zaległości z tytułu zobowiązań powstałych w czasie trwania wspólności ustawowej, to wykładnia art. 29 § 1 Ordynacji opowiadająca się za szerszym, bo dotyczącym również zobowiązań sprzed zawarcia związku małżeńskiego, zakresem odpowiedzialności byłaby systemowo niespójna. Trudno bowiem stwierdzić, z jakich powodów i dla jakich celów ustawodawca miałby najpierw umożliwić zaspokojenie z majątku wspólnego nie tylko zobowiązań powstałych w czasie trwania wspólności ustawowej, ale i powstałych wcześniej, aby następnie ograniczyć możliwość zaspokojenia wyłącznie do zobowiązań powstałych w czasie trwania wspólności ustawowej, stawiając przez to w korzystniejszej sytuacji małżonków rozwiedzionych, separowanych, albo tych, których małżeństwo unieważniono.

Przy takiej koncepcji, jaką zaprezentował Sąd Apelacyjny, należałoby uznać, że przepis art. 29 § 1 Ordynacji w związku z art. 31 ustawy systemowej spełnia zupełnie inną funkcję niż przedstawiona powyżej, ustanawiając odpowiedzialność małżonka za cudze zobowiązania, do czego brak jakichkolwiek podstaw, biorąc pod uwagę treść tego przepisu. Powszechnie przyjmuje się zaś, że przepisy prawa publicznego regulujące powstawanie zobowiązań publicznoprawnych o charakterze finansowym, w tym krąg osób, po stronie których miałyby powstawać takie zobowiązania, stanowią materię ustawową. Wynika to jednoznacznie z art. 217 Konstytucji RP, zgodnie z którym nakładanie podatków, innych danin publicznych, określanie podmiotów, przedmiotów opodatkowania i stawek podatkowych, a także zasad przyznawania ulg i umorzeń oraz kategorii podmiotów zwolnionych od podatków następuje w drodze ustawy. Do ponoszenia ciężarów i świadczeń publicznych obowiązany jest zatem tylko ten, który jest wyraźnie określony w ustawie (art. 84 Konstytucji RP).

Ponadto, jak trafnie zauważyli skarżący, Konstytucja RP w art. 64 ust. 1 proklamuje zasadę ochrony własności i innych praw majątkowych. Własność może być ograniczona jedynie w drodze ustawy i tylko w takim zakresie, w jakim nie naruszy to istoty prawa własności. Wprawdzie Ordynacja jest aktem rangi

ustawowej i może zawierać uregulowania ograniczające prawa właściciela, jednak konstytucyjna zasada ochrony własności nie pozwala na dokonywanie rozszerzającej wykładni wprowadzonych ograniczeń. W odniesieniu do uregulowań niejednoznacznych, dopuszczających zróżnicowaną wykładnię, należy wykluczyć taką interpretację, która prowadzić będzie do ograniczenia prawa własności, zwłaszcza osoby niebędącej dłużnikiem w zobowiązaniu podatkowym. Takim zaś ograniczeniem prawa własności współmałżonka podatnika jest rozszerzenie odpowiedzialności za zobowiązania podatkowe na majątek wspólny. Skoro zatem art. 29 § 1 Ordynacji w związku z art. 31 ustawy systemowej nie stanowi wyrażnie o odpowiedzialności majątkiem wspólnym za zobowiązania jednego z małżonków sprzed powstania wspólności ustawowej, to nie można takiej odpowiedzialności kreować w drodze wykładni. Ilekroć bowiem w systemie prawa ustanawia się odpowiedzialność z majątku wspólnego za zobowiązania sprzed zawarcia związku małżeńskiego, stanowi się o tym *expressis verbis*. Takim przepisem na gruncie prawa prywatnego jest art. 41 § 3 k.r.o., według którego jeżeli wierzytelność powstała przed powstaniem wspólności ustawowej, wierzyciel może żądać zaspokojenia z majątku osobistego dłużnika i wymienionych składników majątku wspólnego (wynagrodzenia za pracę lub dochodów uzyskanych przez dłużnika z innej działalności zarobkowej, jak również korzyści uzyskanych z jego praw autorskich i praw pokrewnych, praw własności przemysłowej oraz innych praw twórcy). Brak odpowiednika tego rodzaju wyrażnej regulacji odnoszącej się do zobowiązań sprzed powstania wspólności ustawowej w art. 29 § 1 Ordynacji musi prowadzić do wniosku, że z majątku wspólnego mogą być zaspokojone tylko te zobowiązania, które powstały w czasie trwania wspólności ustawowej, bo inna konkluzja musiałaby być wynikiem wykładni rozszerzającej, niedopuszczalnej, jak powiedziano, przy przepisach ograniczających prawo własności.

Na koniec warto odwołać się też do wykładni historycznej. Na podstawie art. 2 ust. 1 ustawy z dnia 19 grudnia 1980 r. o zobowiązaniach podatkowych w związku z § 1 pkt 12 rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 16 lutego 1989 r. w sprawie rozciągnięcia przepisów ustawy o zobowiązaniach podatkowych na niektóre rodzaje świadczeń pieniężnych oraz określenia właściwości organów podatkowych w zakresie umarzania zaległości podatkowych (Dz. U. Nr 6, poz. 10

ze zm.) do należności Zakładu Ubezpieczeń Społecznych z tytułu składek na ubezpieczenie społeczne miały zastosowanie przepisy art. 14-17, 20, 21, 23-29 i art. 30 ust. 4 oraz art. 40-49 ustawy. Przepis art. 41 ustawy o zobowiązaniach podatkowych ustanawiał zaś solidarną odpowiedzialność z podatnikiem jego małżonka, ale tylko za zaległości powstałe w czasie trwania małżeństwa, które podlegały zaspokojeniu z majątku wspólnego. Na gruncie tego przepisu wyłączona była zatem odpowiedzialność majątkiem wspólnym za zaległości jednego z małżonków z tytułu zobowiązań powstałych wcześniej niż wspólność ustawowa. Choć Ordynacja zmodyfikowała zasady odpowiedzialności za zobowiązania podatkowe małżonka, wprowadzając odpowiedzialność podatnika za te zobowiązania majątkiem wspólnym w miejsce solidarnej odpowiedzialności jego małżonka, to nie ma podstaw, by twierdzić, że w aktualnie obowiązujących regulacjach możliwość zaspokojenia z majątku wspólnego ukształtowana została szerzej niż uprzednio, czyli że dotyczy innych zobowiązań od powstałych w czasie trwania wspólności ustawowej.

Reasumując, na podstawie art. 29 § 1 Ordynacji w związku z art. 31 ustawy systemowej, odpowiedzialność majątkiem wspólnym dotyczy tylko tych zobowiązań składkowych, które powstały w czasie trwania wspólności ustawowej, a stanowisko Sądu Apelacyjnego dopuszczające możliwość zaspokojenia z tego majątku zobowiązań składkowych powstałych przed zawarciem małżeństwa narusza przytoczone przez skarżących przepisy prawa materialnego.

Z tych względów Sąd Najwyższy orzekł jak w sentencji (art. 398¹⁵ § 1 k.p.c. i art. 398²¹ w związku z art. 108 § 2 k.p.c.).